

DOI:

УДК 347.79-044.922(477):340.1

Сергій Кузнєцов,

кандидат політичних наук, директор
Навчального центру фахівців морського
транспорту

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8607-6414>

ДОКТРИНОТВОРЕННЯ – СТАДІЯ ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВНОГО (ВЛАДНО-ВОЛЬОВОГО) УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ СУБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Досліджено процес державного (владно-вольового) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин. Зазначено, що кожний процес складається з декількох стадій, які відрізняються за змістом і механізмами, але, якщо мова йде про процес управління соціальною поведінкою, то варто мати на увазі, що цей процес відбувається на двох рівнях: на рівні суспільного змісту як складових процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин, на рівні державного (владно-вольового) управління та визначення місця, ролі та змісту доктринотворення як стадії цього процесу, зокрема правової (морської) доктрини, що є результатом процесу, який також складається з певної послідовності етапів. Сформульовано авторське бачення змісту та використання термінів, якими позначаються певні поняття, що застосовуються у сфері, яку визначено для дослідження.

Ключові слова: управління соціальними процесами, державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою, державне правотворення, державне упорядкування, державна прависвідомість, державний припис, державний (владно-вольовий) вплив, доктринотворення.

Кузнєцов С.

Доктринообразование – стадия процесса государственного (государственно-волевого) управления социальным поведением субъектов общественных отношений

Исследован процесс государственного (властно-волевого) управления социальным поведением субъектов общественных отношений. Автор исходит из того, что каждый процесс состоит из нескольких стадий, которые отличаются по содержанию и механизмам, но, если речь идет о процессе управления социальным поведением, то следует иметь в виду, что этот процесс проходит на двух уровнях: уровне общественного (общественно-сознательного) управления и уровне государственного (властно-волевого) управления. Проанализирована последовательность стадий, этапов и их содержание, как составляющих процесса управления социальным поведением субъектов общественных отношений на уровне государственного (властно-волевого) управления и определения места, роли и содержания доктринообразования как стадии этого процесса, в частности правовой (морской) доктрины, что является результатом процесса, который также состоит из определенной последовательности этапов. Сформулировано авторское видение содержания и использования терминов, которыми обозначаются некоторые понятия, применяемые в сфере, определенной для исследования.

Ключевые слова: управление социальными процессами, государственное (властно-волевое) управление социальным поведением, государственное правообразование, государственное упорядочение, государственная прависознательность, государственное предписание, государственное (властно-волевое) влияние, доктринообразование.

Kuznietsov S.

Doctrine creation – the stage of the state (power - volitional) management process of social behaviour of the subjects of public relations

In this article the process of the state (power-volitional) management of social behaviour of the subjects of public relations was studied. The author of the study assumes that each process consists of several stages that differ in content and mechanisms, but if to talk about the process of managing social behaviour, it should be kept in mind that this process takes place at two levels: level of public (socially conscious) management and level of state (power-volitional) management. The sequence of stages, steps and their content were analyzed as the components of the process of managing social behaviour of the subjects of public relations at the level of the state (power-volitional) management and the determination of the place, role and content of doctrine creation as a stage of this process, in particular legal

© Сергій Кузнєцов, 2020

(maritime) doctrine, which is the result of a process that also consists of a certain sequence of steps. The author's vision of the content and use of terms that denote certain definitions used in the field of this study was formulated.

Keywords: *management of social processes, state (power-volitional) management of social behaviour, state rule-making, state ordering, state rule consciousness, state prescription, state (power-volitional) influence, doctrine creation.*

Постановка проблеми. На сьогодні ефективність правотворення значною мірою залежить від того, чи зможе суб'єкт правотворчої діяльності врахувати об'єктивні тенденції розвитку (виникнення, трансформації та зникнення) суспільних відносин. Важлива роль у формуванні правосвідомості правотворців належить правовій (морській) доктрині, що становить результат наукового пізнання виявів державно-правової дійсності в сфері морської діяльності. Правова доктрина, на думку В. Дудченко, – це «виклад положень, правил поведінки, правових принципів, які належать найбільш авторитетним представникам юридичної науки та практики» [1, с. 119]. Від того, наскільки «глибоко та всебічно втілюються результати досліджень у правотворчій діяльності суб'єктами правотворчості, залежить успіх проведених у країні реформ». Йдеться про реалізацію «принципу науковості» у правотворчості (процесі створення юридичних правил) – «при прийнятті нормативно-правових актів органи влади і посадові особи спираються на наукові дані та конкретно-соціологічні дослідження» [2, с. 198, 203]. Науковці можуть і повинні більш ґрунтовно впливати на розробку концепцій законодавчих актів, здійснювати науковий супровід їх прийняття, формувати правову доктрину [3, с. 223], тому що саме вона «характеризує юридичне мислення та праворозуміння, є віддзеркаленням правових поглядів представників юридичної науки» – «відповідно до усталеної у науковій літературі думки» [4, с. 350]. Зазначене стосується також юристів, «покликаних» забезпечувати за допомогою права «управління різноманітними соціальними процесами» [5, с. 386]. Дослідженню «доктринальної сфери» [6, с. 45], зокрема проблем її сутності, визначення змісту та використання понять, які застосовуються у визначеній сфері, було присвячено значну кількість праць науковців-правників (аналіз цих праць було здійснено у нашому дослідженні [7]). Питання щодо визначення ролі, місця та значення доктринотворення, зокрема правової (морської) доктрини як стадії процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні державного (власно-вольового) управління, майже не досліджувалося. Вищезазначене визначає актуальність цієї праці як у теоретичному, так і в практичному сенсі.

Метою статті є дослідження процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні державного (владно-вольового) управління; ролі, місця та змісту доктринотворення як стадії досліджуваного процесу, зокрема правової (морської) доктрини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для досягнення мети дослідження враховано наукові доробки українських та іноземних науковців, таких як: С. Алексєєв, В. Дудченко, В. Євдокимов, К. Жоль, А. Заєць, О. Зайчук, С. Кравченко, Н. Крестовська, В. Нерсисянц, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабінович, О. Скакун, Т. Тараконич, М. Цвік, Л. Явич.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Понятійно-категоріальний апарат і термінологія.

Загальновизнаним і беззаперечним є визнання «права» одним із соціальних інститутів. О. Скакун досліджує право саме як соціальний інститут [3, с. 202], при цьому його визнають як: «найбільш фундаментальний» [8, с. 88–89]; «найбільш важливою системою нормативної регуляції» [9, с. 429]; «інститут соціального регулювання; об'єктивований соціальний феномен» [10, с. 30, 94]; «могутній регулятивний засіб» [11, с. 240]; «такий, що у сучасному суспільстві має пріоритет в системі соціального регулювання» [6, с. 49]. Це «найважливіший засіб управління суспільством» [12, с. 355], який «забезпечує функціонування державної влади» [13, с. 19] та «збереження соціальної цілісності» [6, с. 56]. Н. Оніщенко синтезує численні точки зору і робить висновок, що під функцією права «розуміють або соціальне призначення права, або його напрями впливу на суспільні відносини, або і те й інше разом» [14, с. 316]. Наведемо й проаналізуємо визначення понять, які позначаються терміносполученнями, що було використано в наведеному твердженні.

Поняття, що охоплюється терміносполученням «соціальний інститут», визначають як форму організації спільної діяльності людей, завдяки якій передаються навички та норми соціальної поведінки [8, с. 88–89]. Засобами «регуляції поведінки індивідів і груп» є соціальні норми – правила соціальної поведінки (від грец. Norma – керівне начало, правило, зразок [8, с. 189–190]; від італ. Regola – правило, норма, порядок [15, с. 337]; правила, що регулюють відносини між людьми; інструмент впливу на поведінку людей; модель (зразок) поведінки людини [16, с. 36]); «зразок, правило, принцип діяльності, визнані соціальною організацією і тією чи іншою мірою задані для виконання її членами» [9, с. 428]. «Регуляція» – це підкорення правилам (від лат. regulare – підкорювати певному правилу, упорядковувати [15, с. 337; 17, с. 336;]).

С. Алексєєв стверджує, що «регулювати (у соціальному житті)» – означає визначати поведінку людей та їхніх колективів, надавати їй напрям функціонування і розвитку, вводити її в певні межі, цілеспрямовано її упорядковувати [10, с. 30]. «Порядок» як «стан налагодженості, організованості» може визначатися як «лад»; і, відповідно: «приводити у порядок» – «упорядковувати, давати лад, доводити до ладу» [18, с. 763].

Отже, поняття, що охоплюється терміносполученням «соціальний інститут», на нашу думку, потрібно визначати як: сукупність правил, що є зразками соціальної поведінки суб'єктів суспільних відносин; сукупність приписів, яким підкорюється така поведінка, зокрема її підстави, умови, межі дозволеного, способи, послідовність дій тощо.

Сучасне праворозуміння ґрунтується на тому, що соціальні норми (правила соціальної поведінки) формують «єдину систему соціального регулювання» [16, с. 39], «правотворення» є соціальним процесом формування права, а сутність правотворчої діяльності полягає у «впорядкуванні поведінки людей в основних сферах, напрямках і відносинах їх суспільного і державного життя» та «у виданні (або санкціонуванні) певних правил поведінки загальнообов'язкового характеру як вираз державної волі» [2, с. 192, 195]. З огляду на вищевикладене необхідно визначити зміст поняття, яке охоплюється терміносполученням «соціальне регулювання», та обґрунтувати використання саме вказаного терміносполучення.

Насамперед потрібно визначити поняття, що охоплюється терміносполученням «соціальний процес», яке прийнято розуміти як послідовну зміну станів будь-якого соціального об'єкта, або його компонентів (від лат. *processus* – проходження, просування), яка відбувається під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників та складається з декількох стадій, які відрізняються за змістом і механізмами – способами взаємозв'язку його компонентів, що визначають його спрямованість і темпи на певній стадії [8, с. 263–254]. Свідомі соціальні процеси є об'єктами наукового управління (сукупності цілеспрямованих дій, які сприяють досягненню запланованого результату) суспільством – соціальною спільнотою, що є вищою формою соціуму (від лат. *socium* – загальне, спільне [8, с. 376]) – сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів, які становлять його соціальну структуру, до якої включають: соціальні елементи (індивіди, соціальні групи, соціальні організації, інші соціальні спільноти), соціальні інститути (сукупності правил соціальної поведінки) та соціальні відносини (суспільні відносини, що упорядковані на підставі правил соціальної поведінки) [8, с. 392–393]. Отже, на наш погляд, більш вдалим для досягнення цілей цього дослідження буде використання терміносполучення «соціальне управління або управління соціальними процесами», що обрано його об'єктом, і дослідження певного фрагмента в межах цього об'єкта – «Державне (власно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин», який обрано як предмет дослідження.

«Правове регулювання» зазвичай розглядають як складову «соціального регулювання», що займає в ньому «особливе місце» [16, с. 37]. Відповідно, якщо соціальне регулювання містить усю сукупність різноманітних соціальних норм, які становлять «єдину систему соціального регулювання», то «норми права» становлять в цій системі «особливу підсистему», що формує систему правового регулювання [16, с. 39]. В. Дудченко стверджує, що «норма» – це «правило поведінки»; «норми права» – це «особливий різновид соціальних норм», а «норма права» – це «визнане і забезпечуване державною владою загальнообов'язкове правило, з якого випливають права та обов'язки учасників суспільних відносин, чії дії покликане регулювати дане правило в якості зразка, еталона, масштабу поведінки» [19, с. 98, 99]. «Головним призначенням правових норм є вплив на свідомість та волю людей, їх поведінку» [1, с. 111].

Серед ознак правового регулювання Н. Крестовська виокремлює те, що воно виникає та існує «уже у складноорганізованому, нерідко державно організованому суспільстві»; має «владно-управлінську природу»; визначає (регулює) поведінку людей; здійснює раціональний і цілеспрямований вплив на поведінку за допомогою спеціальних (правових) засобів, сукупність яких визначають як механізм правового регулювання [16, с. 37] та доходить слушного висновку, що потреба в праві посилюється в процесі становлення державності – держава визнає правила, що сформувалися на основі багаторазового повторення, починає ними користуватися та захищати від порушень, на підставі чого здійснюється відокремлення правового регулювання від інших видів соціального регулювання [13, с. 19–20].

Т. Тарахонич досліджує правове регулювання саме як «особливу форму соціального регулювання». Вона стверджує, що в юридичній літературі сформувалося майже єдине розуміння правового регулювання як сукупності «різноманітних форм і засобів юридичного впливу на поведінку учасників суспільних відносин» [20, с. 297]; на встановлення «позитивних правил поведінки» [21, с. 57–58]. Зазначимо, що не усі науковці-правники мають подібне судження і стверджують про «владний вплив на суспільні відносини» [22, с. 151]; про «впорядкування суспільних відносин» [23, с. 342]; про «форму правового впливу» для

«упорядкування суспільних відносин», «зворотного правового впливу на відповідні сфери суспільного життя» [14, с. 317, 323]. К. Жоль зазначає, що у численних західноєвропейських мовах найменування держави (state – англ, Staat – німец.) вказує на загальний принцип державного життя – «організований стан». Вказані найменування держави походять від латинського «status» і визначають той факт, що «відносини внутрішньодержавного життя є відносинами врегульованого стану справ» [5, с. 291].

Специфіку права в системі соціального регулювання визначають правові норми («норма – як правило поведінки – саме в цьому значенні використовуються норми в правовому механізмі» [16, с. 36, 40]). «Право» визначають як систему загальнообов'язкових соціальних норм; систему соціальних відносин, які закріплені державою за допомогою загальнообов'язкових соціальних норм; важливий і необхідний засіб державного управління [9, с. 501–502]; як систему норм, що є «державним критерієм правомірно-дозволеної (а також забороненої та приписаної) поведінки» [10, с. 123]; як «момент врегульованості і порядку в суспільних відносинах», «як сукупність юридичних норм тощо» [24, с. 10]; як «могутній регулятивний засіб» – «норма, правило, мірило, міра того, як необхідно діяти особі у відносинах з іншими людьми», але це – «примусова вимога, категоричний імператив, владний регулятор людської поведінки» [11, с. 240, 246].

В. Нерсесянц надає визначення «права у формі закону» як «офіційного (державно-владного)» виразу «державної волі панівного класу» [25, с. 26]. Але О. Зайчук щодо такого твердження слушно зауважує, що «поза офіційними актами державна воля суспільства, політичної групи, партії, класу не є державною, а отже, не може бути визнана і виражена як право». На його думку, саме тому «право має не просто вольовий, а саме державно-вольовий характер», тому «необхідно визнати», що право – це «система (сукупність) норм (правил поведінки), які виражають волю держави, обумовлену певними економічними, політичними і соціальними умовами», та які «виступають як вимоги, що пред'являються до відповідних суб'єктів суспільних відносин, здійснювати певні дії» [26, с. 281, 283, 291].

Ю. Оборотов стверджує, що право завжди виступає як формалізована сукупність правил, що є «головним інструментарієм права», оскільки «легалізована ціннісно-нормативна система, розрахована на загальне визнання (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот [6, с. 52, 56]; при цьому він пропонує розрізнити загальні принципи права (як зразки поведінки), що є «найважливішими компонентами» змістовної характеристики права і загальні юридичні правила (правові норми), які є засобами конкретизації загальних принципів права або є винятком з цих принципів [6, с. 49, 51]. К. Жоль стверджує, що право має «організаційно-управлінський характер», в якому відображаються важливі організаційні принципи суспільного життя, що «найбільш очевидно і виразно втілюються в умовах існування держави» [5, с. 391].

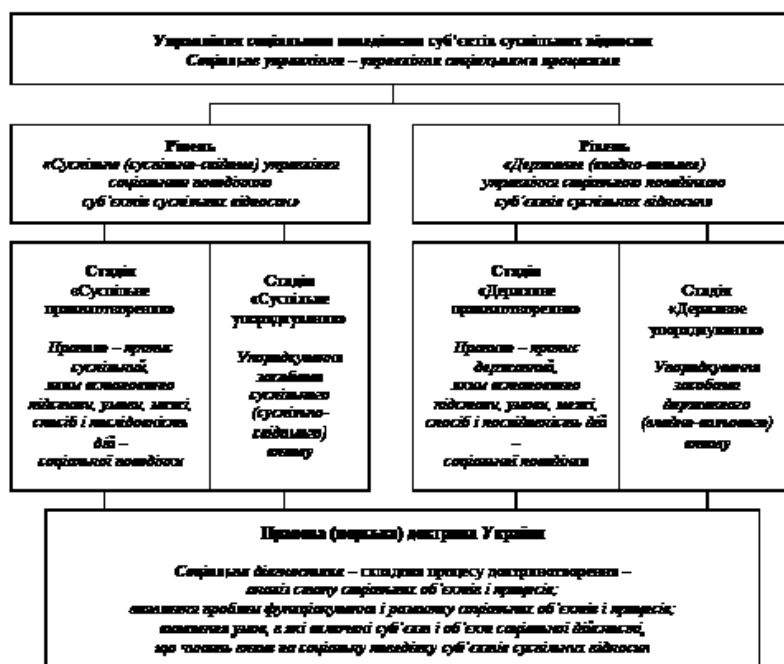
Про теоретичне і практичне значення розуміння права в єдності його форм і змісту свідчить державно-правова практика України. Правильне розуміння природи права значною мірою залежить від уявлення шляхів формування як його змісту, так і форми (у зв'язку з цим поняття законодавства відокремлюється від поняття права) [27, с. 70, 76]. Отже, питання права: закономірностей і випадковостей його виникнення, особливостей сучасного розвитку, формування, функціонування, механізму дії; «осягнення або переосмислення того, що пов'язано з правом, його формуванням і реалізацією» – «виводяться на перший план» [28, с. 9, 12; 6, с. 55–56].

Державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин – еволюційний аспект.

Якщо мова йде про процес управління соціальною поведінкою, то варто мати на увазі, що цей процес відбувається на двох рівнях: рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління та рівні державного (владно-вольового) управління. Докладніше ця позиція автора викладена у табличній формі (табл. 1). Отже, парадигмою дослідження обрано розуміння дворівневості процесу, що досліджується, відповідно до якого було проаналізовано послідовність стадій, етапів та їхній зміст як складових процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні державного (владно-вольового) управління. Метою дослідження обрано визначення місця, ролі та змісту доктринотворення як стадії означеного процесу, зокрема правової (морської) доктрини, яка є результатом процесу, що також складається з певної послідовності етапів.

Отже, «право існує нібито на двох рівнях. Перший рівень, який становить основу права, – це право-відносини, що виникають безпосередньо на базі фактичних відносин, які склалися у суспільстві. На другому рівні держава сама формує правові норми. За своїм змістом вони збагачують деталями і сприяють втіленню в життя суспільних відносин, що виникли на першому рівні. Єдність тих правових положень, що склалися об'єктивно або були запозичені і лише забезпечуються гарантіями держави, з тими, що нею вперше формулюються, обумовлюється виникненням обох варіантів (або рівнів)» [27, с. 69].

Таблиця 1

На думку С. Кравченко, у процесі формування права потрібно розрізнити два «ключових етапи» (два відносно автономні, специфічні процеси): об'єктивний («автономний початок, об'єктивне правотворення»), що виявляється в формуванні нових «реальних» відносин, правил і форм та здійснюється «через призму об'єктивних потреб індивідів»; їхніх інтересів, очікувань, які відображаються в суспільній свідомості; конкретних дій і вчинків, які відображають характер суспільної правової поведінки (йдеться про стихійну спонтанну правотворчість – державою не контролюється) та формальний («гетерономний початок, суб'єктивне правотворення»), який пов'язаний з правотворчою (нормотворчою, нормовстановлюваною) діяльністю держави та «складеними державними уявленнями про право» і «характеризує (насамперед) позицію представницької державної влади»: рівень правової культури і праворозуміння, професіоналізму; ідеологічні, політичні, релігійні, психологічні, моральні цінності та орієнтації (йдеться про свідому, планомірну діяльність) – від держави залежить визначення потреби в правовому регулюванні, підготовка, обговорення, прийняття та опублікування нормативно-правових актів. Отже, «зміст правоутворення і наступний його результат – встановлення правового порядку в суспільних відносинах, визначає механізм взаємодії об'єктивного і суб'єктивного компонентів» [2, с. 192–193].

Першою в процесі управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні «Державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин» ми визначаємо стадію «Державне правотворення». Складовими цієї стадії є етапи розвитку основ (джерел/витоків) державного правотворення та етапи державного (владно-вольового) правотворення – формування державних приписів – юридичних правил соціальної поведінки.

Етапи розвитку основ (джерел / витоків) державного правотворення.

«Передумовою і основою правового регулювання є не воля держави, що втілюється в законодавстві, а характер суспільних відносин, які об'єктивно складаються на базі взаємодії окремих осіб та їх об'єднань», звідси – «головний тягар правоутворення пов'язаний з утвердженням саме основ правового регулювання суспільних відносин» [27, с. 66, 67]. Розвиток суспільних відносин і соціальної поведінки пов'язаний із об'єктивним існуванням суспільного буття, явищ і соціальних процесів суспільного буття (природних, економічних, екологічних, соціальних, політичних тощо) та розвитком видів і форм діяльності, техніки і технологій тощо. «В історико-генетичному плані» право виникає в результаті корінних змін, які відбуваються в суспільстві, в його економічному та політичному строї, в культурі, традиціях, ментальності, поведінці та діяльності людей [2, с. 193]. На базі суспільних відносин, які існують об'єктивно («сформувалися у суспільному середовищі»), у разі їх постійного повторювання складаються «відповідні юридичні нормативи». Їх виникнення завершує процес формування основ права, які визнаються і захищаються державою. Завершення цього процесу не виключає, проте, подальшого поглиблення змісту права – деталізація його основ. Вона здійснюється шляхом створення більш конкретних за змістом правил поведінки. Не змінюючи основ права, вони складаються за участю держави, а в багатьох випадках безпосередньо формулюються законодавцем [27, с. 67, 68].

Окрім вказаного на певний момент суспільного буття вже існують певні правові доктрини, зокрема правова (морська) доктрина та чинні правові акти, що містять юридичні правила, які визначають соціальну поведінку суб'єктів суспільних відносин.

Етапи державного (владно-вольового) правилотворення – формування державних приписів – юридичних правил соціальної поведінки.

Серед «основних способів формування права» Н. Крестовська виокремлює: санкціонування державою відносин, що повторюються (звичаїв) і встановлення, зміну, відміну «правових норм» державною владою [13, с. 19-20; 16, с. 40]. С. Кравченко пропонує поділяти правотворчу діяльність на види за двома найважливішими підставами: за суб'єктами правотворчої діяльності – 3 види (компетентні державні органи, недержавні органи, народ) та за юридичною силою нормативно-правових актів – 2 види (законотворчість і підзаконна правотворчість) [2, с. 197–198]. Н. Пархоменко пропонує поділяти правотворчість на такі види (залежно від способів створення норм права): санкціонування, прийняття нормативно-правових актів, надання рішенням органів державної влади загальнообов'язкового значення; а також (залежно від суб'єктів правотворчості) на правотворчість: народу, парламенту, делеговану, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, локальну правотворчість, а весь правотворчий процес визначає як процесуальну діяльність суб'єктів правотворчої діяльності щодо «порядку формування і закріплення їх волі» [12, с. 360].

О. Скакун визначає правотворчість як правову форму «владно-вольової діяльності держави», яку потрібно розглядати в межах «більш широкого поняття – правотворення та не ототожнювати з ним», і виокремлює форми участі держави у правотворчості: «безпосереднє, санкціоноване, сумісне, делеговане» та його види за функціональним призначенням: «поточне та систематизаційн» [29, с. 468, 469, 481]. Отже, право формується на основі санкціонування – правового закріплення, «юридичного вираження» різноманітних суспільних відносин. Суспільні відносини складаються об'єктивно і визнаються, конкретизуються та захищаються державою «відповідно до усвідомлення необхідності в цьому» (йдеться про «формування юридичного мотиву» про необхідність внесення змін в діючу систему норм права [29, с. 477], або «формування державної волі» [12, с. 361]). Відповідно «кінцева роль у формуванні права» належить не правотворенню, а правозакріпленню, яке здійснюється шляхом санкціонування певних норм і відносин, що склалися у суспільстві. Формулюючи текст правових приписів, держава здебільшого не встановлює норми права, а лише «переводить на юридичну мову» ті суспільні відносини, що зароджуються, розвиваються в суспільстві. «Ключем ефективного правового регулювання» завжди залишається виявлення і використання характеру, частоти і тенденцій розвитку повторюваних суспільних відносин», а про завершення процесу формування права свідчить надання відповідним правовим приписам формальної означеності і юридичної сили [27, с. 68, 70, 71]. Але С. Кравченко стверджує, що «творчий цикл процесу формування права завершується при зіткненні теоретичної моделі правової норми з соціальною та правовою реальністю, при засвоєнні права суспільною свідомістю і поведінкою», що саме «практика соціалізації права дає змогу оцінити ступінь ефективності, «якість» правових норм, іншими словами, представляє той емпіричний матеріал, який повинні відстежувати відповідні структури (законодавчі, наукові, соціологічні та інші), щоб постійно вдосконалювати законодавство». Отже, «цей етап, по суті, завершує процес формування права і у той же час є початком нової фази його модернізації» [2, с. 194].

Стадія «Державне упорядкування». Другою в процесі управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні «Державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин» ми визначаємо Стадію «Державне упорядкування». Складових цієї стадії є етапи упорядкування – реалізації приписів правових актів, оскільки «завершення процесу формування права є одночасно «стартовим майданчиком» для його реалізації [27, с. 68]. Розуміння того, що «владне (державне) забезпечення» є однією з визначальних ознак права, дає підстави Ю. Оборотову зробити висновок, а нам погодитись з висновком про те, що «держава як і раніше залишається визначальною силою, яка має можливість здійснювати правотворчість і створювати дієві механізми реалізації права» [6, с. 52].

Аналіз викладених вище думок, тверджень і настанов науковців-правників, а також попередніх досліджень автора в сфері доктринотворення, дав змогу сформулювати бачення еволюційного аспекту соціального процесу, який було обрано до дослідження, місця і ролі правової доктрини як стадії цього процесу, зокрема правової (морської) доктрини, і викласти отримані результати у табличній формі, що додається (табл. 2 «Управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин. Рівень «Державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин»). Зауважимо, що Стадія «Державне упорядкування» і Стадія «Доктринотворення» розглядаються у статті як стадії процесу, хоча мають розглядатися (і зазвичай розглядаються) як самостійні процеси із своїми, притаманними їм стадіями, етапами і процедурами.

Таблиця 2

Україніна соціально-економічна суб'єктів соціально-економічного			
Рівняч «Фінансове (можливо-економічне) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного			
Суб'єктів соціально-економічного			
Значення розуміти основні (конституційно-правові) і державні функції	Значення державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління правами соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління
Значення розуміти основні (конституційно-правові) і державні функції	Значення державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління правами соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління
Значення розуміти основні (конституційно-правові) і державні функції	Значення державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління правами соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління
Значення розуміти основні (конституційно-правові) і державні функції	Значення державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління правами соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління	Суб'єктів соціально-економічного державного (можливо-економічного) управління соціально-економічною діяльністю суб'єктів соціально-економічного управління

Висновки і пропозиції. З огляду на вищесказане можна зробити такі висновки і надати такі пропозиції:

1. Відмова від використання в термінах слів, що мають іноземне походження, може надати певної «наукової строгості» в формуванні тезаурусу юридичної науки. Більш виправданим було б використання термінів «державне (владно-вольове) управління», «державне правилотворення» та «державне упорядкування», «засоби державного (власно-вольового) впливу» у разі, якщо йдеться про управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин.

2. Державне (владно-вольове) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин варто розглядати як певний рівень управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин (соціального управління / управління соціальними процесами).

3. Стадіями та етапами процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні державного (власно-вольового) управління є: Стадія «Державне правило творення», до складу якої входять етапи розвитку основ (джерел / витоків) і підстав державного правилотворення та етапи державного (владно-вольового) правилотворення – формування державних приписів – юридичних правил соціальної поведінки, та Стадія «Державне упорядкування», до складу якої входять етапи упорядкування – реалізації приписів правових актів.

4. У Стадії «Доктринотворення» виокремлено етапи наукового пізнання: соціальну діагностику, прогнозування і планування та доктриналізації результатів (наукового пізнання). Особливої уваги заслуговує етап формування правилосвідомості державно-владних суб'єктів, зокрема «юридичного мотиву» – мотиву щодо санкціонування – державно-владної юридизації доктрин, зокрема правової (морської) доктрини.

5. Деякі етапи Стадії «Державне правилотворення» та Стадії «Доктринотворення» (в табл. 2 відмічені позначкою *) є тотожними за змістом, що дає підстави визначати Стадію «Доктринотворення» як допоміжну стадію процесу, що досліджується.

6. На сучасному етапі розвитку українського суспільства державний (владно-вольовий) вплив «залишається визначальною силою, яка має можливість здійснювати правотворчість і створювати ефективні механізми реалізації права» (Ю. Оборотов), а отже, впливати на управління соціальними процесами, зокрема управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин. Науковці-правники «можуть і повинні більш ґрунтовно впливати на розробку концепцій законодавчих актів, здійснювати науковий супровід їх прийняття, формувати правову доктрину» (О. Скакун), зокрема правову (морську) доктрину.

Список використаних джерел

1. Дудченко В. В. Источники права. *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 111–128.
2. Кравченко С. П. Нормотворчество (правотворчество). *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 192–206.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 520 с.
4. Пархоменко Н. М. Джерела (форми) права. *Теорія держави і права. Академічний курс* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 334–353.
5. Жоль К. К. Философия и социология права. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 480 с.
6. Оборотов Ю. Н. Современное право: принципы, свойства, постулаты. *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 45–58.
7. Кузнєцов С. С. Морська доктрина України: вимір загальнотеоретичної юриспруденції. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 71–78.
8. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина ; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. Москва : Политиздат, 1989. 479 с.
9. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
10. Алексеев С. С. Теория права. Москва : Издательство БЕК, 1994. 224 с.
11. Засць А. П. Праворозуміння. *Теорія держави і права. Академічний курс* / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 225–263.
12. Пархоменко Н. М. Правотворчість та законотворчість. *Теорія держави і права. Академічний курс* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 354–364.
13. Крестовская Н. Н. Возникновение права и основные теории его происхождения. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс*. / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 14–23.

14. Оніщенко Н. М. Функції права. *Теорія держави і права. Академічний курс*. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 316–333.
15. Черданцева Т. З. Итальянско-русский словарь. Москва : Изд-во «Русский язык». 1976. 544 с.
16. Крестовская Н. Н. Понятие и виды социального регулирования. *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 34–44.
17. Краткий словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина и Ф. Н. Петрова. Москва : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1952. 488 с.
18. Російсько-український словник : у 3-х т. Т. 2. / під ред. С. І. Головащук, Л. А. Коробчинського, М. М. Пилинського. Київ : Головна ред. Української радянської енциклопедії, 1982. 924 с.
19. Дудченко В. В. Правовые нормы. *Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 98–110.
20. Тарахонич Т. І. Правове регулювання як особлива форма соціального регулювання. *Теорія держави і права. Академічний курс* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 296–315.
21. Евдокимов В. А. Украина в условиях глобализации. *Глобализация, государство, право, XXI век*. Москва, 2004. С. 57–58.
22. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Край, 2008. 224 с.
23. Черданцев А. Ф. Теория государства и права. Москва : Юрайт, 2001. 429 с.
24. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. 207 с.
25. Нерсесянц В. С. Право: многообразие определений и единство понятия. *Советское государство и право*. 1983. № 10. С. 26–35.
26. Зайчук О. В. Сутність і соціальне призначення права. *Теорія держави і права. Академічний курс* / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 280–295.
27. Цвік М. В. Проблеми сучасного праворозуміння. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 1: *Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України* / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петрушина. Харків : Право, 2008. С. 66–86.
28. Оборотов Ю. Н. *Общетеоретическая юриспруденция как наука и учебная дисциплина. Обще-теоретическая юриспруденция : учебный курс* / под ред. Ю. Н. Оборотова. Одесса : Фенікс, 2011. С. 5–13.
29. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). Харьков : Эспада, 2005. 840 с.

References

1. Dudchenko, V.V. (2011). Istochniki prava [Sources of law]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course, 111-128*. Odessa: Feniks [in Russian].
2. Kravchenko, S.P. (2011). Normotvorchestvo (pravotvorchestvo) [Norm-making (law-making)]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course, 192-206*. Odessa: Feniks [in Russian].
3. Skakun, O.F. (2009). *Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and state]*. Kyiv: Alerta; KNT; TsUL [in Ukrainian].
4. Parkhomenko, N.M. (2006). Dzherela (formy) prava [Sources (forms) of law]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course, 334-353*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
5. Zhol, K.K. (2000). *Filosofija i sociologija prava [Philosophy and sociology of law]*. Kiev: Jurinkom Inter [in Russian].
6. Oborotov, Ju.N. (2011). Sovremennoe pravo: principy, svojstva, postulaty [Modern law: principles, properties, postulates]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course, 45-58*. Odessa: Feniks [in Russian].
7. Kuznietsov, S.S. (2020). Morska doktryna Ukrainy: vymir zahalnoteoretychnoi yurysprudentsii [Maritime doctrine of Ukraine: a measure of general jurisprudence]. *Pravova derzhava – Legal State, 37, 71-78* [in Ukrainian].
8. Gvishiani, D.M. & Lapin, N.I. (Eds.). (1989). *Kratkij slovar po sociologii [Brief Dictionary of Sociology]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
9. Averintsev, S.S., Arab-Ogly, E.A. & Ilyichev, L.F. et al. (Eds.). (1989). *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija [in Russian].
10. Alekseev, S.S. (1994). *Teoriya prava [The theory of law]*. Moscow: Izdatelstvo BEK [in Russian].

11. Zaiets, A.P. (2006). Pravorozuminnia [Legal understanding]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course*, 225-263). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Parkhomenko, N.M. (2006). Pravotvorchist ta zakonotvorchist [Lawmaking and legalmaking]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course*, 354-364. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
13. Krestovskaya, N.N. (2011). Vozniknovenie prava i osnovnye teorii ego proishozhdenija [The emergence of law and the main theories of its genesis]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course*, 14-23. Odessa: Feniks [in Russian].
14. Onishchenko, N.M. (2006). Funktsii prava [Functions of law]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course*, (316-333). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
15. Cherdantseva, T.Z. (1976). *Italjansko-russkij slovar [Italian-Russian Dictionary]*. Moscow: Izdatelstvo «Russkij jazyk» [in Russian].
16. Krestovskaya, N.N. (2011). Ponjatie i vidy social'nogo regulirovaniya [Concept and types of social regulation]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course*, 34-44. Odessa: Feniks [in Russian].
17. Lekhin, I.V. & Petrov, F.N. (Eds.). (1952). *Kratkij slovar inostrannyh slov [A short dictionary of foreign words]*. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaroj [in Russian].
18. Holovashchuk, S.I., L.A. Korobchynskiy, L.A. & Pylynskyi, M.M. (Eds.). (1982). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk [Russian-Ukrainian dictionary]*, 2. Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoi entsyklopedii [in Ukrainian].
19. Dudchenko, V.V. (2011). *Pravovye normy [Legal norms]*. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course*, 98-110. Odessa: Feniks [in Russian].
20. Tarakhonych, T.I. (2006). Pravove rehuliuвання yak osoblyva forma sotsialnoho rehuliuвання [Legal regulation as a special form of social regulation]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course*, 296-315. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
21. Evdokimov, V.A. (2004). Ukraina v uslovijah globalizacii [Ukraine in the context of globalization]. *Globalizacija, gosudarstvo, pravo, XXI vek – Globalization, state, law, XXI century*, 57-58. Moscow [in Russian].
22. Rabinovych, P.M. (2008). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Fundamentals of the general theory of law and state]*. Lviv: Krai [in Ukrainian].
23. Cherdancev, A.F. (2001). *Teorija gosudarstva i prava [Theory of state and law]*. Moscva: Jurajt [in Russian].
24. Javich, L.S. (1985). *Sushhnost prava. Social'no-filosofskoe ponimanie genezisa, razvitija i funkcionirovanija juridicheskoi formy obshhestvennyh otnoshenij [The essence of law. Socio-philosophical understanding of the genesis, development and functioning of the legal form of social relations]*. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].
25. Nersesjanc, V.S. (1983). Pravo: mnogoobrazie opredelenij i edinstvo ponjatija [Law: the variety of definitions and the unity of the concept]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo – Soviet state and law*, 10, 26-35 [in Russian].
26. Zaichuk, O.V. (2006). Sutnist i sotsialne pryznachennia prava [The essence and social purpose of law]. *Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs – Theory of state and law. Academic course*, (pp. 280-295). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
27. Tsvik, M.V. (2008). Problemy suchasnoho pravorozuminnia [Problems of modern legal understanding]. Tsvik, M.V. & Petrushyn, O.V. (Eds.). *Methodological and historical-theoretical problems of formation and development of the legal system of Ukraine*, 66-86. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
28. Oborotov, Ju.N. (2011). Obshheteoreticheskaja jurisprudencija kak nauka i uchebnaja disciplina [General theoretical jurisprudence as a science and academic discipline]. *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija: uchebnyj kurs – General theoretical jurisprudence: training course*, 5-13. Odessa: Feniks [in Russian].
29. Skakun, O.F. (2005). *Teorija gosudarstva i prava (jenciklopedicheskij kurs) [Theory of state and law (encyclopedic course)]*. Kharkiv: Jespada [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2020.

DOI:

УДК 343.9

Олександра Олійничук,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
процесу, економічної безпеки та
правоохоронної діяльності юридичного
факультету Західноукраїнського національ-
ного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9359-7560>

Марія Купер,
студентка II курсу магістратури
юридичного факультету Західноукраїнського
національного університету

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ

Розглянуто взаємозв'язок фінансових розслідувань з економічною експертизою. Досліджено міжнародний досвід експертної діяльності. Висвітлено практику функціонування інституту економічного експерта в деяких країнах. Проаналізовано окремі нормативно-правові акти, які регулюють питання призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в Україні, в тому числі й економічних, правовий статус експерта і його діяльність у відповідній процесуальній сфері. Окреслено напрями роботи спеціалізованих підрозділів (груп «форензик» (forensic)), що функціонують в економічно розвинутих країнах у багатьох консалтингових та аудиторських компаніях. Обґрунтовано авторські висновки та пропозиції щодо запровадження окремих аспектів міжнародної практики в досліджуваній сфері.

Ключові слова: економічна експертиза, експерт-бухгалтер, економічна безпека, фінансові розслідування, правоохоронні органи.

Олійничук А., Купер М.

Международный опыт использования экономической экспертизы в финансовых расследованиях

В данной статье рассмотрена взаимосвязь финансовых расследований с экономической экспертизой. Исследован международный опыт экспертной деятельности. Освещена практика функционирования института экономического эксперта в некоторых странах. Проанализированы некоторые нормативно-правовые акты, регулирующие вопросы назначения и проведения судебных экспертиз и экспертных исследований в Украине, в том числе и экономических, правовой статус эксперта и его деятельность в соответствующей процессуальной сфере. Определены направления работы специализированных подразделений (групп «форензик» (forensic)), функционирующих в экономически развитых странах во многих консалтинговых и аудиторских компаниях. Обосновано авторские выводы и предложения по внедрению отдельных аспектов международной практики в исследуемой сфере.

Ключевые слова: экономическая экспертиза, эксперт-бухгалтер, экономическая безопасность, финансовые расследования, правоохранительные органы.

Oliynychuk O., Kuper M.

International experience of using the economic expertise in financial investigations

This article discusses the ways to increase the effectiveness of the domestic law enforcement system in the fight against economic crimes, which requires a comprehensive study of international experience in financial investigations, expert participation in the application of special economic knowledge, including economic expertise.

The purpose of the article is to study the modern world experience of using special economic knowledge by an expert in financial investigations and to outline promising areas of its application in domestic practice.

In the article was noted that economic expertise can be considered as a procedural action, where special economic knowledge is used to study accounting information and provide an opinion to law enforcement agencies and the court to make a fair decision. The use of special economic knowledge by an expert and conducting economic expertise helps to conduct financial investigations and, at the same time, requires the applying of highly professional knowledge